

Asia: VN/4330/2018

Suullisen todistelun vastaanottaminen tallenteelta. Videotallennustyöryhmän mietintö

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Oikeusministeriö on pyytänyt lausuntoa työryhmän mietinnöstä (OM 2020:20), joka koskee käräjäoikeudessa vastaanotettavan suullisen todistelun tallentamista tarkoituksena hyödyntää tallenteita käsiteltäessä alioikeuden tuomiosta tehtyä valitusta korkeammissa oikeusasteissa.

EU:n tietosuojauudistuksen soveltaminen

Kun kyseessä on tietyn henkilön antaman todistajanlausuman tai muun lausuman tietotekninen tallenne, voidaan katsoa, että kyse on henkilötiedoista (kuva ja ääni) ja niiden automatisoidusta käsittelystä.

EU:n tietosuojauudistus sisältää suoraan sovellettavan tietosuojasetuksen (2016/679) ja rikosasioiden tietosuojadirektiivin (2016/680), jotka soveltuvat myös henkilötietojen käsittelyyn tuomioistuimissa (ks. asetuksen johdanto-osa 20 ja direktiivin johdanto-osa 80). Tämän mukaan, vaikka tietosuojaviranomaisen valvontatoimivaltaa on nimenomaan rajoitettu asetuksen 55 artiklan 3 kohdan ja rikosasioiden tietosuojalain (1054/2018) 45 §:n 2 momentin mukaan, tulisi lainsäädäntövaiheessa käydä läpi yleisellä tasolla sellaiset tietosuojalliset vaatimukset, jotka tulisi riskiperusteisen lähestymistavan mukaan huomioida.

Henkilötietojen suoja perustuslain mukaan

Mietinnössä suhdetta perustuslakiin ja perusoikeuksiin on käsitelty sen ilmeisimmän perusoikeuden eli oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kriteerien valossa. Lisäksi ehdotusta on pidetty merkityksellisenä myös henkilökohtaisen koskemattomuuden ja julkisuusperusoikeuden näkökulmasta. Yksityi-

syyden suoja on pyritty huomioimaan julkisuuden poikkeuksena, mutta henkilötietojen suoja ei arvioinnissa mainita.

Tietosuojalain (1050/2018) yhteydessä perustuslakivaliokunta muutti henkilötietojen suojan perusoikeuden tulkintaa siten, ettei kaikesta henkilötietojen käsittelystä tarvitse erikseen säätää kuten aikaisemman tulkinnan mukaan vaan tietosuojasetuksen yksityiskohtainen sääntely, jota tulkitaan ja sovelletaan EU:n perusoikeuskirjassa turvattujen oikeuksien mukaisesti, muodostaa yleensä riittävän säännöspohjan myös henkilötietojen suojan näkökulmasta (PeVL 14/2018 vp). Toisaalta perustuslakivaliokunta katsoi, että erityislainsäädännön tarpeellisuutta on arvioitava tietosuojasetuksen riskiperustaisen lähestymistavan mukaisesti kiinnittämällä huomiota tietojen käsittelyn aiheuttamiin uhkisiin ja riskeihin luonnollisen henkilön oikeuksille ja vapauksille. Arkaluonteisten tietojen riskin lisäksi valiokunta piti merkityksellisenä myös käsittelyn tarkoitusta yksilöön kohdistuvan julkisen vallan käytön mahdollistajana (PeVL 26/2018 vp).

Tietosuojaoikeudelliset vaatimukset

Seuraavassa käydään läpi keskeiset tietosuojaoikeudelliset vaatimukset

1. Tietosuojaoikeudellisen vastuun kohdentuminen

Ehdotuksessa ei esitellä tarkemmin, miten näiden taltioiden säilyttäminen ja käsittely on tarkoitus järjestää. Kyse voi olla erillisestä videotaltiointijärjestelmästä, joka olisi datamäärältään hyvinkin suuri. Tällaiseen järjestelmään osalta tietosuojalainsäädäntö edellyttää vastuulliseen rekisterinpitäjän määrittelyä. Rekisterinpitäjänään pidetään sitä tahoa, joka päättää käsittelytarkoituksista ja keinoista. Käsittelijöitä ovat tahot, jotka rekisterinpitäjien lukuun käsittelevät henkilötietoja rekisterinpitäjän ohjeiden mukaan. Tietosuojasetuksen 26 artiklan mukaan kyse voi olla myös ns. yhteisrekisterinpidosta, jos vähintään kaksi rekisterinpitäjää määrittää yhdessä käsittelyn tarkoitukset ja keinot.

2. Tietosuojaperiaatteet

Suullisen todistelun vastaanottaminen voi tapahtua niin rikosasioiden käsittelyn kuin riita-asioiden käsittelyn yhteydessä, jolloin sovellettavaksi tulisi niin rikosasian tietosuojalaki yleislakina rikosasioissa kuin tietosuojasetuksen ja sen alaan kuuluvat erityissäännökset muilta osin.

Tietosuojaperiaatteet ovat niin asetuksessa (5.1 artikla) kuin rikosasiain tietosuojalaissa samansisältöiset eli laillisuus (4 §), käyttötarkoitussidonnaisuus (5 §), tarpeellisuus (6 §), virheettömyys (7 §) sekä tietoturvallisuus (5 luku). Seuraavassa painopiste on rikosasioiden tietosuojalaissa.

Laillisuuden voi katsoa perustuvan oikeudenkäymiskaaren todistelua koskeviin säännöksiin ja viime kädessä tuomioistuimen toimivaltaan määrätä henkilö kuultavaksi todistajana. Rikosasian tietosuojalain 4 §:n mukaan kyse on lain 1 §:n 1 momentin 3) kohdassa tarkoitettusta rikosasian käsittelemisestä tuomioistuimelle säädetyistä tehtävistä.

Käyttötarkoitussidonnaisuutta ei ehdotuksessa mainita, mutta laillisuusvaatimuksesta voidaan päätellä, että käyttötarkoitus liittyy lainkäyttöön ja erityisesti suullisen näytön vastaanottamiseen ja käsittelyyn koko oikeusprosessin ajan. Mikäli nämä tarkoitukset ja niiden kanssa yhteensopivat tarkoitukset ovat selviä, ei ole tarvetta säätää rikosasian tietosuojalain 5 §:n 2 momentin edellyttämällä tavalla muista käyttötarkoituksista. Tässä yhteydessä olisi kuitenkin tarkasteltava myös julkisuuslaeista johtuvia yksilön ja yksityiselämää suojaavia luovutuskieltoja siis salassapitoa ja tuomioistuintoiminnan avoimuuden yhteensovittamista siten kuin tietosuoja-asetuksen 86 artiklassa ja vastaavasti tietosuojadirektiivin (2016/680) johdanto-osan 16 kohdassa mahdollistetaan.

Tarpeellisuus liittyy käsiteltäviin tietotyyppisiin tai -sisältöihin. Kun on kyse enemmän tai vähemmän vapaamuotoisesta kertomustyyppisestä henkilötiedosta (kertoo havainnoistaan, jotka voivat koskea myös toista henkilöä) on oikeudenkäymiskaaren säännöksillä pyritty varmistamaan se, että todistaja kertoo käsiteltävästä asiasta ja ettei asian kuulumattomia tai eksyttäviä taikka muuten sopimattomia kysymyksiä tehdä (OK 17:48;6).

Toinen tarpeellisuuteen liittyvä vaatimus liittyy käsittelyn ajalliseen rajoittamiseen, mikä on kirjattu rikosasian tietosuojalain 6 §:n 2 momenttiin seuraavasti: ”Henkilötiedot saa säilyttää muodossa, josta rekisteröity on tunnistettavissa, vain niin kauan kuin on tarpeen henkilötietojen käsittelyn tarkoituksen kannalta.” Näiltä osin ehdotus sisältääkin nimenomaan kyseessä olevien tallenteiden säilyttämisaikaa koskevan säännöksen (OK 22:10 ja OK 26:27). Perusteet säännöksen muutokselle ovat järkeenkäypiä (säilyttämisaika alkaa lainvoimaiseksi tulosta), mutta säännös on muotoiltu siten, ettei sitä voida pitää varsinaisesti säilyttämisaikaa rajoittavana vaan kyse säilyttämisaikaa vähimmäisajasta, jota on ehdotuksessa tarkasteltu muun muassa tallennusvälinekapasiteetin ja kustannusten kannalta. Kun säilyttämisen enimmäisaikaa ei ole ehdotettu eikä siten säilyttämisen enimmäisaikaan voidaan käsittelyn tarpeellisuuden perusteella arvioida, ehdotan, että jatkovalmistelussa säilyttämisen enimmäisaikaa arvioinnin perusteeksi asetettaisiin ehdotettu vähimmäisaika. Enimmäisaikojen perusteella voitaisiin tallenteiden hävittäminen jopa automatisoida ja siten hallita järjestelmän edellyttämää tallennusvälinekapasiteettia.

Virheettömyyden osalta on kyse todistajakertomusten luotettavuudesta ja paikkansapitävyydestä. Se, että oikeudenkäynnin osapuolet kiistävät todistajakertomuksista ilmenevät tapahtumat kuuluvat tuomioistuimen menettelyyn ja kontradiktorisen periaatteen mukaan osapuolia on kuultava toisensa esittämistä lausumista ja väitteistä. Lisäksi voidaan katsoa, ettei lainkäytössä tietoa, joka perustuu todistajan kertomukseen, voida sellaisenaan pitää käsittelyn tarkoituksen kannalta virheellisenä, vaikka myöhemmin tiedot osoittautuvat paikkansapitämättömiksi (ks. HE 31/2018 vp s.40 ja 51). Näiltä osin on kyse tuomioistuimen toimivallasta arvioida mitä voidaan pitää asiassa toteennäytetyinä.

Tiedon virheettömyyteen tai täsmällisyyteen liittyy myös rikosasian tietosuojalain 8 §:n vaatimus erilaisten henkilöroolien erottelusta, koska heidän oikeudellinen asemansa on suullisen todistelun näkökulmasta erilainen ja erilaisissa rooleissa yksilön suojan intressit ovat erilaisia. Tyypillisiä henkilörooleja ovat epäilty, todistaja, asianomistaja sekä asiantuntija. Tietosuojauudistuksen myötä henkilötietojen käsittelyssä ja suojassa on otettava huomioon yksityisyyden suojan lisäksi muutkin oikeudet ja vapaudet esimerkiksi tässä yhteydessä todistajan henkilökohtainen koskemattomuus, minkä takia erottelu on perusteltua näissä tallenteissa esiintyvien henkilöiden kannalta.

Henkilötietojen käsittelyn turvallisuutta ei ole ehdotuksessa käsitelty. Näiltä osin voidaan viitata ainakin rikosasian tietosuojalain 5 lukuun ja esimerkiksi erityiseen 19 §:stä ilmenevään käytön lokitukseen.

3. Tiedolliset oikeudet

Yleinen läpinäkyvyysvaatimus on ehdotuksen mukaan huomioitu sillä, että kuulustelun tallentamisesta ilmoitetaan etukäteen. Tämä kuulustelutilanteeseen liittyvän informoinnin lisäksi tulisi ottaa huomioon rikosasian tietosuojalain 22 §:n keinot, jolla yleistä läpinäkyvyyttä on tarkoitus lisätä.

Henkilökohtaisten tiedollisten oikeuksien osalta ehdotuksessa on esitetty rajoituksia tietosuoja-asetuksen 15 artiklan oikeuteen saada pääsy itseään koskeviin henkilötietoihin. Tästä ehdotetaan säännöstä oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annettuun lain, mikä oikeussysteemaattisesti on erikoinen ratkaisu. Ehdotettu säännös sisältyisi lain 13 §:ään jossa säädetään asiakirjan antamistavoista, jossa on viittaus julkisuulain 16 §:ään. Säännökset koskevat julkisena pidettävän asiakirjan antamisen tapoja eikä ne siten liity julkisuuslain 11 ja 12 §:ssä säädettyihin asianosaisen tiedonsaantioikeuksiin. Julkisuuslain 11 §:n 2 momentissa tarkoitettut rajoitusperusteet vastaavat ainakin joiltakin osin tietosuoja-oikeudellisia tarkastusoikeuden rajoitusperusteita (ks. tietosuojalaki 34 § ja rikosasian tietosuojalaki 28 §).

Kun ehdotuksen tavoitteena näyttäisi olevan se, ettei ääni- ja kuvatallenteita sellaisenaan luovuteta tuomioistuimen ulkopuolelle nimenomaan yksityisyyden suojan vahvistamiseksi (s.113), tulisi tallenteiden julkisuus joko poistaa tai säätää tallenteiden osalta mahdollisesta käyttötarkoitussidonnaisuuden kannalta yhteensopivasta tai jopa käyttötarkoituksesta poikkeavasta käsittelystä erikseen siten kuin rikosasioiden tietosuojalain 5 §:n 2 momentissa tai tietosuoja-asetuksen 6 artiklan 4 kohdassa edellytetään. Mielestäni kyseessä ei ole yksistään kuulusteltavan yksityisyyden suojaamisesta vaan yksilön ilmaisuvapautteen (todistajakertomus) liittyvästä luottamuksesta, ettei todistajalausunnat sellaisenaan päädy käytettäväksi muualla ja muussa yhteydessä todistajan vapauksien ja koskemattomuuden rajoittamiseen ja jopa niiden loukkauksiin. Se, että tallennetta ei sellaisenaan luovuteta, ei takaa sitä, etteikö tällaista henkilötiedollista aineistoa voitaisi käyttää käyttötarkoituksen kannalta yhteensopimattomissa tarkoituksissa.

Kun rekisteröidyn tiedonsaantioikeuksien rajoituksia tulisi arvioida tapauskohtaisesti, ei ehdotukseen sisälly sellaisia muutosehdotuksia, jotka voitaisiin ymmärtää kategorisina tiedonsaantioikeuksien rajoituksina erityisesti tiedonantamistavan osalta verrattuna rikosasiain tietosuojalain 23 §:ssä säädettyyn tarkastusoikeuteen.

Ehdotuksessa ei ole myöskään tarkasteltu rekisteröityjen muita tiedollisia oikeuksia ja niiden mahdollista rajoittamista. Nämä oikeudet liittyvät mahdollisiin vaatimuksiin tietojen oikaisemisesta, poistamisesta ja käsittelyn rajoittamisesta siten kuin rikosasioiden tietosuojalain 25 §:ssä ja tietosuoja-asetuksen 16, 17 ja 18 artikloissa on säädetty.

Apulaistietosuojavaikuttaja

Jari Råman

Ylitarkastaja

Heikki Partanen

Partanen Heikki
Tietosuojavaltuutetun toimisto